

Vrijstellingen in het hoger onderwijs

De examencommissie van een hbo- of w.o.-opleiding is wettelijk bevoegd studenten op grond van eerder in het hoger onderwijs behaalde tentamens of examens vrijstelling te verlenen van het afleggen van een tentamen.¹ Dat wordt nader geregeld in de onderwijs- en examenregeling van de opleiding. Uit een recente rapportage (Chronicle H.E. 20/8/2014) blijkt dat opleidingen in het Amerikaanse hoger onderwijs sterke onderlinge verschillen vertonen in hun beleid inzake de transfer van studiepunten: hun vrijstellingscriteria lopen sterk uiteen.² Is een elders behaald zesje voldoende om een vrijstelling te verkrijgen of is een hoger cijfer vereist? Gaat het om het behaalde niveau of ook om de vraag of de tentameneisen precies gedekt zijn? Gaat het om een bij- of keuzevak of mag ook vrijstelling gegeven worden voor een hoofdvak (onderdeel van de major)? Moet recente beheersing van de geëiste competenties worden aangetoond, of hoeft de student slechts te bewijzen ooit een vergelijkbaar tentamen te hebben behaald? En wordt er een limiet gesteld aan het aantal studiepunten dat kan worden meegenomen naar een nieuwe opleiding?

In de Amerikaanse verhoudingen wordt hiermee de beleidskwestie aangesneden of de vierjarige bacheloropleidingen niet te terughoudend zijn met het verlenen van vrijstellingen aan studenten die uit tweejarige junior colleges (community colleges) afkomstig zijn. Dergelijke verticale mobiliteit komt ook in Nederland voor. Men denke aan vrijstellingen bij de doorstroming van mbo naar hbo, van de tweejarige Associate Degree naar de vierjarige hbo-opleiding, van een studietraject in het vierjarige hbo naar de driejarige bacheloropleiding in het w.o., en van het vierjarige hbo naar een masteropleiding (of een premastertraject) in het w.o. Maar in Nederland gaat het tevens om horizontale mobiliteit binnen het hoger onderwijs: het vrijstellingenbeleid voor omzwaaiers van de ene naar de andere bacheloropleiding. Ook de erkenning van eerder behaalde studiepunten bij hervatting van een afgebroken bacheloropleiding verdient beleidsaandacht.

Zijn er aanwijzingen dat Nederlandse hbo- of w.o.-opleidingen te terughoudend zijn met het toekennen van vrijstellingen en dat ze hun studenten en aspirant-studenten zodoende onnodig op kosten jagen? Die vraag is zeker relevant, gezien het feit dat de opleidingen in het hoger onderwijs tegenwoordig op hun numerieke opleidingsrendement worden afgerekend. Weliswaar kunnen studenten dankzij vrijstellingen sneller het diploma halen, maar als je studenten *ten onrechte* een vrijstelling verleent, neemt het risico op studievertraging en -mislukking toe. En bovendien: als je te scheutig met vrijstellingen bent, loop je inkomsten uit collegegeld mis, want elk extra inschrijvingsjaar levert collegegeld op.

Anderzijds kan men met een ruimhartig vrijstellingenbeleid studenten trekken: op grond van uw voorgaande studie- en beroepsloopbaan krijgt u bij ons studiepunten cadeau en kunt u in kortere tijd het diploma halen! Vooral voor particuliere hbo-opleidingen, die een relatief hoog collegegeld vragen, is het verleidelijk veel vrijstellingen te verlenen op grond van eerder behaalde studiepunten of eerder verworven competenties (EVC).³ Zo worden er *verkorte of versnelde opleidingen* aangeboden. Tevens biedt men relatief korte *duale opleidingen* aan, uitgaande van de stelling dat duale studenten ook binnen hun werkring allerlei competenties opdoen. Door het accreditatieorgaan NVAO is er echter een dam opgeworpen tegen doorgesloten beleidsinitiatieven om studenten te trekken.⁴ De landelijke kwaliteitsbewaker stelt als eis dat het uiteindelijke diplomaniveau voldoende gegarandeerd wordt. Wie te scheutig is met vrijstellingen of vergelijkbare reductie van de wettelijke studielast, krijgt de visitatiecommissie op z'n nek.

Er zijn dus nogal wat factoren die hogeronderwijsinstellingen ertoe kunnen brengen zeer terughoudend zijn met het verlenen van vrijstellingen.

¹ Artt. 7.12b en 7.13 WHW. Ook kan vrijstelling worden verleend op grond van buiten het hoger onderwijs opgedane kennis of vaardigheden. Verder is in art. 7.30 WHW bepaald dat studenten op grond van eerder behaalde diploma's kunnen worden vrijgesteld van het gehele propedeusetraject.

² <http://chronicle.com/article/When-Students-Transfer/148425/> (20/8/2014)

³ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/middelbaar-beroepsonderwijs/vraag-en-antwoord/wat-is-een-ervaringscertificaat-etc.html> (zie ook <http://www.kenniscentrumevc.nl/>).

⁴ <http://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuwsberichten/kwaliteitswaarborgen-belangrijk-bij-verkorte-hbo-opleidingen.html> (3/12/2012)

<http://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijs/Hoger+onderwijs/instellingsrapporten/verkorte-en-versnelde-opleidingen>

<http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2012/12/03/kamerbrief-met-beleidsreactie-op-inspectierapporten-flexibel-onderwijs-leven-lang-leren.html> (3/12/2012)

http://www.nvaio.net/news/item/reactie_nvaio_rapport_goed_verkort_van_inspectie_van_het_onderwijs/

<http://www.nvaio.net/studielast>

Die terughoudendheid wordt tevens in de hand gewerkt door een nieuw element in het studiepuntenbeleid van sommige faculteiten en onderwijsinstellingen: beperking van de geldigheidsduur van behaalde tentamens. Volgens radicale wetsinterpretaties mogen faculteiten eenmaal behaalde studiepunten ongeldig verklaren indien studenten tekortschieten in hun studietempo. Dit opjaagsysteem zou aan kracht verliezen als vertraagde studenten, geconfronteerd met vernietiging van behaalde studiepunten, te gemakkelijk beroep zouden kunnen doen op een vrijstellingsregeling waarmee vernietigde studiepunten gereactiveerd kunnen worden.

Laten we terugkeren naar ons Amerikaanse verhaal over de transfer van studiepunten. De strekking van het verhaal is dat het hoger onderwijs zich moet bezinnen om te voorkomen dat studenten op onredelijke gronden een vrijstelling wordt geweigerd. Het behoort tot The American Dream dat mensen eerlijke kansen moeten krijgen hogerop te komen op de maatschappelijke ladder en dat financiële barrières daartoe geslecht moeten worden. Door minder terughoudendheid bij het toekennen van vrijstellingen op grond van eerder verworven kennis en vaardigheden, wordt het risico verkleind dat studenten onnodige (psychologische en financiële) barrières ondervinden in hun studieloopbaan.

Naar mijn indruk moeten ook de Nederlandse hogeronderwijsinstellingen zich bezinnen op hun vrijstellingenbeleid, niet alleen met het oog op de verticale doorstroming van studenten, maar ook ter bescherming van de belangen van de omzwaaiers en studiehervatters binnen het hoger onderwijs.⁵ De voorgenomen afschaffing van de basisbeurs vormt een goede aanleiding om nog eens goed na te denken over dergelijke mogelijkheden om hun studieloopbaan te stroomlijnen.⁶

In ruimere zin heeft de Onderwijsraad betere *Overgangen in het Onderwijs* bepleit.⁷ Door nadere bezinning op de afstemming van opleidingsprogramma's op het feitelijke beginrepertoire van de student kan het hoger onderwijs daaraan bijdragen. Bezinning op het vrijstellingenbeleid is een belangrijke hoeksteen daarvan.

Wes Holleman
weblog onderwijs 24-8-2014
<http://www.onderwijsethiek.nl>

⁵ Men kan bijvoorbeeld onderzoeken in hoeverre omzwaaiers hun eerder vergaarde studiepunten kunnen verzilveren binnen de vrije keuzeruimte (minor) van hun nieuwe bacheloropleiding.

⁶ Vergelijk ook het artikel van Hans Adriaansens (VK 22/8/2014), die in plaats van 'het bamboebos van studierichtingen' in de bachelorfase een convergente studieopbouw bepleit. Een dergelijke fundamentele hervorming dient het zelfde doel: de student raakt minder studiepunten kwijt door horizontale omzwaaibewegingen. URL: <http://krant.volkskrant.nl/ipaper-online/print/article/8002/56961/NL/3161295>

⁷ <http://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2014/overgangen-in-het-onderwijs/volledig/item7086> (3/3/2014)